

Papp Gábor
Előadás, 2007. október 19.

Bűnözés és vándorlás

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy a bűnözés és a vándorlás kapcsolatát, annak lehetséges megközelítési módjait elméletileg és módszertanilag körüljárjam. Sajnos statisztikai adatok az előadás elkészítéséig nem álltak rendelkezésemre, ahhoz, hogy az elvi megközelítési módokat a gyakorlatba is átültethessem. Remélhetőleg a közeljövőben az ERÜBS adatállományt sikerül kézhez kapni. Most inkább arra vállalkoznék, hogy a teoretikus-metodológiai hátteret, egyfajta kutatási előzetesként bemutassam önöknek.

Előjáróban ki kell emelni, hogy a „bűnözés és migráció” témakör abban az értelemben a kriminológiában már foglalt témának tekinthető, hogy szakértők már foglalkoztak a kérdéssel, viszont elsődlegesen és szinte kizárólagosan a külföldiek által elkövetett, illetve a határokon átnyúló bűnözésre vonatkozóan került tárgyalásra. Ennek az irányvonalnak a lenyomata például a Kriminológiai Közlemények 60. számában is olvasható. Előadásom célja a migráció fogalmának tágabb értelmezésével, a belső bűnözési migráció (illetve mozgás) kérdéskörét új szempontokkal gazdagítani.

Statisztikai értelemben a migráció fogalma a lakcímbejelentési kötelezettségen alapuló kötelező adatszolgáltatás kategóriájával egyenlő, illetve ezen alapul. Nyilvánvaló, hogy a bűnözés szempontjából a lakóhelyváltoztatás (különösen ennek bejelentése) inkább megmosolyogtató, mint a tudományos vizsgálódás alapjául szolgáló témakör. Ha a vándorlást tágabb megközelítésben – fizikai térben történő elmozdulásként – értelmezzük, akkor annak bizonyos fajtái, a turizmus vagy az ingázás már bírnak bizonyos kriminológiai relevanciával. Például az ingázás definíció szerint olyan rendszeres munkába járás, amely településhatár átlépésével jár, amelynek a szakirodalom szerint 4 feltétele van:

- 1) szabad munkaerő a küldő településen
- 2) be nem töltött munkahely a fogadó településen
- 3) megfelelő közlekedési kapcsolat a két település között
- 4) az utazási idő elfogadható hossza.

E négy jellemző alapján elég csak néhány dolgot módosítanunk ahhoz, hogy az analógia már ne is tűnjön annyira sutának. Így ha az első pontban szereplő „szabad munkaerő” helyett a „szabad bűnözési kapacitás”-t, a második pontban szereplő „be nem töltött munkahely” helyett pedig a „szabadabb bűnözési lehetőség” terminusokat használjuk, akkor a harmadik és negyedik pontot már nem is kell módosítanunk, ahhoz, hogy a kriminális jelenségre is adaptálható sémához jussunk. Az előzőekből is látszik, hogy a vándorlásnak inkább a logikai elemeit hasznosíthatjuk a bűnözéskutatás során, amelyek a következők: az elvándorlás helye, az odavándorlás helye, az előbbi két elemet elválasztó határok, az előbbi két elem közötti földrajzi távolság, a vándorlás iránya.

Áttérve a másik címben szereplő fogalomra, a bűnözést úgy határozhatjuk meg, mint egy adott időben létező, meghatározott térben, földrajzi területen elhelyezkedő, komplex társadalmi jelenséget, mely az adott társadalmi, gazdasági viszonyokkal szoros kapcsolatban áll. Az előbbi meghatározásban a bűnözés makro-makro problémaként jelenik meg, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a bűnözés mikro-makro problémaként is értelmezhető, viszont az ilyen nézőpontú közelítésre a témánk szempontjából releváns kriminálstatisztikai adatok nem alkalmasak. A bűnözéssel kapcsolatos makro-makro szemlélet már a

kriminológiai gondolkodás kezdeteikor jelen volt. A kartográfiai vagy geográfiai kriminológiai irányzat képviselőiként Guerry és Quetelet felfigyelt arra, hogy a bűnözés elterjedése meghatározott térbeli mintázatot követ, amelynek vizsgálatát kiemelten fontosnak tartották. A kriminológiai (és általában a társadalomtudományi) gondolkodás egy másik meghatározó irányzata a „chicagói” vagy szocioökológiai iskola képviselői felismerték, hogy egy adott hely vagy terület a kriminalitás szempontjából meghatározott jellemzőkkel bír (természeti, pszichológiai, szociális és gazdasági jellemzők), vagyis a bűnözés olyan társadalmi jelenség, amely valamilyen vonatkozási helyhez (georeferencia ponthoz) köthető. Témánk szempontjából kiemelten fontos, hogy a chicagói iskola képviselői közül Show és McKay megkülönböztetett bűnözés szempontjából vonzó (attracting) és származási (breeding) területeket. Itt kell megjegyezni, hogy a klasszikus migrációs elméletek képviselőinek egyike, Lee szerint a migráció alapvető elemei közé sorolhatók a kibocsátó és a befogadó területeken ható tényezők, amelyek lehetnek ún. taszítóak (push), semlegesek, illetve vonzóak (pull). A háború előtti magyar kriminológusok, köztük Hacker Ervin is világosan látta a területiség és a bűnözés összefüggéseit, amikor azt hangsúlyozta, hogy a kriminalitás szoros összefüggésben áll a gazdasági körülményekkel, vagyis a társadalom bűnözésének alakulása jelentékeny mértékben függ a helytől, illetve annak társadalmi-gazdasági környezetétől, amelybe beleágyazódik.

Hogyan vizsgálható a bűnözés és a migráció kapcsolata jelenleg statisztikai eszközökkel? Ehhez egy rövid kriminálstatisztikai bevezetőre van szükség. A hazai bűnügyi statisztikai rendszer legfontosabb eleme az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (továbbiakban ERÜBS). Ebben a rendszerben két fontos érvényesül: az egyik a büntetőjogi szempont, vagyis azon cselekmények körét veszi számba, amit a hatályos büntetőtörvénykönyv büntetni rendel, a másik pedig, hogy csak és kizárólag a statisztikailag megismerhető bűnözésre vonatkozó adatokat gyűjt, vagyis a nyomozóhatóságok tudomására jutott bűnesetek kerülnek be az adatgyűjtésbe. A „tudomására jutott” kifejezés kiemelten kezelendő, hiszen a bűncselekmények egy része a nyomozóhatóságok felderítő munkájának eredményeképpen, más része pedig az állampolgárok, sértettek, szemtanúk bejelentése útján válik büntető üggyé. Tehát hivatalos statisztikai eszközök nem alkalmasak a látencia „mérésére”, nem is ezzel a céllal hozták létre, használják őket.

De mit is „mér” akkor az ERÜBS? Az 1964 óta működő rendszer a kezdetektől fogva a bűnözés két „oldalát”: a tárgyi vagy cselekményi (ismertté vált bűncselekmények), illetve a cselekmények elkövetőit, a bűnelkövetőket veszi számba. Valójában egy „harmadik” oldalról is rendelkezünk információkkal, a bűncselekmények sértettjeiről azonban csak a „kiemelt” bűncselekmények esetén rögzítenek a nyomozók adatokat, ezért ezen adatok korlátozottan felhasználhatók és témánk szempontjából nem is lényegesek. A cselekményi és személyi oldalról külön-külön készül a statisztikai feldolgozás, amit azért érdemes kiemelni, mert a két oldal összekapcsolása nehéz feladat. Ugyan elviekben lehetőség van arra, hogy azonosítószám alapján összekapcsoljuk a bűncselekményeket az elkövetőikkel, de a dolog nem ennyire egyszerű. „Ideáltipikus” esetben egy cselekménynek egy elkövetője van, azonban elfordulhat (és elő is fordul), hogy egy elkövető több bűncselekményt is elkövet, illetve fordítva is, hogy egy cselekményt többen követnek el. Nem szabad tehát figyelmen kívül hagynunk a halmazati elkövetés jelenségét, amely sok esetben nem is homogén, abban az értelemben, hogy egy elkövető különböző súlyú és típusú cselekményeket is elkövethet. Ez pedig az összekapcsolást jelentősen megnehezíti. A cselekményi és az elkövetői oldal adatállományainak összekapcsolásánál körültekintően kell eljárni azért is, mert az előbbi jóval bővebb kört jelent, hiszen azokat a bűncselekményeket is tartalmazza, amelyek esetében az elkövető kilétét a nyomozóhatóságoknak nem sikerült felderítenie. Így tehát egy újabb

szűrőként lép be az elkövetkező vizsgálatnál, hogy csak azokkal a cselekményekkel foglalkozhatunk, amelyeknek ismert az elkövetője.

E rövid ismertetést követően rátérek arra, hogy a területiség miként jelenik meg az ERÜBS adatgyűjtésben. Egyfelől alapinformációként az eljáró szervek székhelye áll rendelkezésre, ez azonban nem tekinthető mérvadónak, hiszen ez az adat a más megyék területén elkövetett cselekményeket is tartalmazza. Rendelkezünk továbbá a bűncselekmény elkövetésének helyéről, valamint az elkövető lakóhelyéről államigazgatási egységek szerinti adatokkal, illetve az adatbázis ezeket tartalmazza. Régebben az elkövető születési helyét is nyilvántartották, de ez az ERÜBS egymást követő korszerűsítési hullámainak áldozatául esett.

Az előbbi ismérveken kívül még egy változó vehető számításba ahhoz, hogy a bűnözők térbeli mozgásáról valamilyen képet kaphassunk. Ez a „bűncselekmény elkövetésének helyén való tartózkodás jellege” címet viseli. Itt külön kategóriák vonatkoznak a magyar és a külföldi állampolgárságú elkövetőkre (a *magyar esetén*: helyi állandó lakos, helyi ideiglenes lakos, utazó bűnöző, átutazó, a bűncselekmény elkövetése céljából érkezett, a bűncselekmény elkövetésének helyén dolgozik vagy tanul, hajléktalan; a *külföldi esetén*: tartózkodási engedéllyel munkavégzés céljából; tart. eng. tanulmányok folytatása célj., tart. eng. egyén célból, hivatalosan munkavégzés célj., hivatalosan egyéb célból, letelepedés céljából, jogellenesen, turista, látogató, átutazó, menekült státuszt kérő, státuszos menekült, menedékes (háborús térségből)). Ezzel a változóval nagyon nagy probléma, hogy kialakításánál nem vették figyelembe a szociológiai változókészítés szabályait: a kategóriák nem egymást kizáróak, illetve különböző dimenziók keverednek benne. A magyar „rész” esetében egy ilyen dimenzió az „ottlakás” vagy lakcímbeljelölési dimenzió (helyi állandó és helyi ideiglenes lakos), egy másik a munka világához kapcsolódik, amely nem zárja ki, hogy adott településen lakjon az illető (a bcs. elkövetésének helyén tanul, dolgozik). Egy következő dimenziót jelenít meg az „utazó bűnöző”, az „átutazó”, valamint a „bcs. elkövetésének céljából érkezett” kategóriák, amelyek feltehetőleg valamilyen kriminológiai kategóriaként kerülhettek be az adatgyűjtésbe. Ez azért csak feltételezés, mert sem az ERÜBS-öt létrehozó BM-LÜ közös utasítás, sem pedig a kitöltési tájékoztatók nem adnak iránymutatást arra nézve, hogy mit tekintünk a fenti kategóriákba tartozóknak. Így viszont a változó lényegében használhatatlan, illetve valójában a kitöltő nyomozók által gondolt besorolást méri. A külföldi állampolgárok esetében sem egyszerű a kép, hiszen a bizonyos idegenrendészeti kategóriák mellett a magyarokhoz hasonlóan a turista, a látogató, átutazó válaszlehetőségek is megjelennek.

A fenti okok miatt tehát, ha használni szeretnénk jelenlegi formájában az adatokat, akkor a következőket tehetjük:

- egyszerűsítve használjuk a „bcs. elkövetésének helyén való tartózkodás jellege” változót: a helyi állandó és a helyi ideiglenes lakos bűnelkövetőket tekinthetjük „településen lakó”, a többi kategóriákba esőket pedig „vándorló”-nak.
- az elemzést kizárólag állampolgárságra leszűkítve végezzük el.

Az előbbiek alapján a bűnözés és a migráció összefüggésének vizsgálatát az ERÜBS adatállományon úgy képzelem el, hogy (1) a belföldi elkövetők esetében a bűnelkövető lakóhelye és a bűncselekmény elkövetésének helyét vetném össze (2) vagy pedig lehetőségként a külföldi elkövetőknek állampolgárság szerint elemzése jöhetne szóba. A továbbiakban az első pontról, tehát az ERÜBS állományból rendelkezésre álló elkövetői lakóhely és a cselekmény elkövetésének helye közötti összefüggés megközelítési lehetőségeiről szólnék.

A társadalmi és gazdasági fejlődés, az úthálózat, a motorizáció fejlődésével feltételezhetően egyre gyakrabban fordul elő, hogy a bűncselekmények elkövetői nem a lakóhelyükön, hanem attól esetleg igen távol követnek el törvénybe ütköző cselekedeteket. Ezt a jelenséget nevezhetjük „mozgó bűnözésnek”, amelynek mozgatórugója lehet a bűncselekmény felderítésének megnehezítése, vagy hogy a „befogadó” területeken lévő jobb alkalom kínálkozik a bűnelkövetésre. Tehát egy leendő vizsgálatkor abból a feltevésből kell kiindulnunk, hogy a „mozgó bűnözők” költség-haszon elemzést végezve arra törekednek, hogy a „gazdagabb” területeken követnek el bűncselekményt a haszonmaximalizálás reményében. Tehát nem arról van szó, hogy a térségi-települési elmaradottság önmagában megnöveli a bűnözési hajlamot, hanem hogy „bűnözési hozam” szempontjából a kedvezőbb jellemzőkkel bíró települések jelentik számukra a célpontot.

Ennek vizsgálatát segítenék elő olyan keresztábrák, amelyek a lakóhely és az elkövetési hely szempontjait együttesen ábrázolnák. Ennek a mátrixnak a főátlójában szereplő értékek összege azon bűncselekmények számának összegével lenne egyenlő, amelyeknek elkövetője saját lakóhelyén követett el bűncselekményt. Egy ilyen keresztábra – a mobilitási táblák mintájára – közelítő képet adhatna a bűnözők mozgásáról, másrészt az egyes települések/területek bűnözési vonzásáról. Tehát egyfelől a bűnözés alanyi oldalának vizsgálatát végezhetjük el (kik azok és milyen társadalmi-demográfiai jellemzőkkel bírnak, akik „mozognak” és akik nem), továbbá arra vonatkozólag is információkat szerezhetünk, hogy a mozgó bűnözés honnan hova történik, milyen háttérjellemzői vannak a kibocsátó és a befogadó területeknek.

Itt azonban ki kell térni egy fontos dologra, amely a fenti képet némileg árnyalja. Ez az, hogy bár elviekben minden bűncselekménynek van elkövetési helye, de a bűnelkövetés és témánk szempontjából ez nem minden esetben releváns. A bűnözés, mint tömegjelenség egyáltalán nem tekinthető homogénnek, hanem inkább egy igen heterogén, összetett jelenség, melynek alkotóelemei igen eltérő – térbeliségét illetően is – jellegzetességeket mutatnak. Gondoljunk itt csak arra a számítógépes bűncselekményt elkövető személyre, aki mondjuk egy magyarországi gép előtt ülve, különböző, a világ eltérő pontjain lévő szervereken keresztül tör fel kódokat és így pénzt utal magának át egy svájci bankszámlára. Ez esetben biztosan meg lehet határozni egy helyet, de az semmiképpen sem lesz pontos. Ugyanígy a mozgó bűnözés sem alkalmazható minden bűncselekményre. A büntetőtörvénykönyv különös részében található tényállásokat végignézve bizonyos büntetőjogi tényállásoknál a térbeliség egyes bűncselekményeknél kiemelten fontos szereppel bír, másoknál még közvetett szerepe sincs. A mozgó bűnözés kategóriájába véleményem szerint az állam és emberiség elleni bűncselekmények jellemzően nem tartoznak bele, a közlekedésiek tipikusan mozgáshoz köthetők (de motivációs céljuk nem a bűnelkövetésre irányul, hanem A pontból B pontba történő eljutásra). Elméletileg ide tartozhat a személy elleni cselekmények közül például az emberölés, emberrablás, emberkereskedelem; a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleniek közül az erőszakos közönség vagy a szemérem elleni erőszak. Az államigazgatási bűncselekmények között néhány jellemzően az idegenrendészethez kapcsolódik (pl. az embercsempészés, jogellenes tartózkodás elősegítése), a közrend elleni cselekmények esetén a garázdaság. A gazdasági cselekmények tipikusan nem (kivéve a csempészetet és a vámorgazdaságot), a vagyon elleni viszont ide értendők (különösen a lopás, rablás, kifosztás, jogtalan elsajátítás, jármű önkényes elvétele). Utóbbi kategória azért is fontos, mert az összes ismertté vált bűncselekmény jelentős arányban a vagyon elleni, ezen belül is a lopások közül kerül ki. Egy leendő vizsgálatnak elsődlegesen a lopásokra kellene fókuszálnia, hiszen az ismertté vált bűncselekmények között e kategória jelentős hányadot képvisel (2006-ban az összes cselekmény 40 százaléka tartozott ide), viszont arról sem szabad megfeledkezni, hogy

a vagyoni elleni deliktumoknál és különösen a lopásoknál a felderítettségi mutató nagyon alacsony.

A fentiekből következik, hogy a mozgó bűnözés vizsgálatánál a mátrixot úgy kell megszerkesztenünk, hogy tekintettel vagyunk arra, hogy mely bűncselekményeknél beszélhetünk potenciálisan arról, hogy a bűnöző valamilyen okoktól vezérelve egy másik (szomszédos vagy távoli) településen követ el bűncselekményt. A mátrix alapján – a mobilitási táblák mintájára – olyan elemzéseket lehetne készíteni, hogy bizonyos területeken élő elkövetők milyen területeket részesítenek előnyben (kilépési mobilitás), illetve, hogy az egyes befogadó területek tipikusan mely területekről érkező bűnelkövetők által preferáltak (belépési mobilitás).

Kovacsicsné Nagy Katalin a területi vizsgálatához a standardizálás lehetőségét javasolja úgy, hogy településsorosan a bűncselekmények számát, az adott település lakó elkövetők számát vesszük tekintetbe, majd ebből vonunk le következtetéseket. Így kialakítható egy olyan mutató, amely azt mutatja, hogy az adott település vonzza-e a bűnözést, illetve, hogy több vagy kevesebb-e a településen elkövetett bűncselekmény, mint amit az ott lakók elkövettek. Egy ilyen településsoros vizsgálat azon is alapulhatna, hogy a bűnözés által frekvenciát és a bűnelkövetők lakóhelyeül szolgáló területek esetében a T-STAR adatbázis segítségével e területek karakterisztikái is feltérképezhetők. Az eddigiekben a megye és a település került szóba mint „terület”, azonban a területi statisztika a kistérség fogalmát is használja elemzési egységként, mintegy átmenetet képezve az előbbi két egység között. A kistérségek összevont fejlettségi mutatóját Faluvégi Albert kilenc mutató alapján határozta meg. Ennek alapján öt fejlettségi típust határolt el. Ezek fejlettségi sorrendben: dinamikusan fejlődő, fejlődő, felzárkózó, stagnáló, lemaradó. Ezen elemzés elvégzésére azonban csak a későbbiekben kerülhet sor, amikor az adatállományhoz hozzájutunk.

Fontos szempont egy leendő vizsgálatnál, hogy a bűnözés és migráció jellegzetes iránya feltehetően nem statikus, hanem dinamikus, vagyis az időbeli változással is számolnunk kell. Jelesül a „bűnvonzó” települések gazdasági és társadalmi fejlettsége változhat és ugyanígy a kibocsátó területek, térségek struktúrája is. Tehát, ha a jövőben sikerülne legalább 20 évre átfogó bűnözési állományokat szerezni, akkor a térségek, települések társadalmi-gazdasági fejlettség és ezzel összefüggésben a bűnözés és a bűnözők migrációja kapcsolata lenne egy későbbi vizsgálat fő kutatási kérdése. Az időbeliség egy másik vetülete a szezonális kérdés is, vagyis nemcsak a naptári évet alapul véve készíthetünk/fogunk készíteni elemzést, hanem egy további szempontként alkalmazzuk a hónapok szerinti ciklikus változást, amely a vagyoni elleni bűneseteknél kiemelt jelentőségű.

A településsoros adatok megszerzése egy másik kutatási lehetőséget is kínál, ez a *súlypontok* témaköre. A súlypontszámítást Bene Lajos a népesedési súlyponttal kapcsolatos elgondolásai alapozták meg. Már Bene is megjegyezte, hogy nemcsak a népmozgalmi jelenségekre, hanem a népességre vonatkozó, illetve azzal kapcsolatban lévő jelenségek (így pl. a bűnözés) súlypontjának a kiszámítására is alkalmas a módszer. Témánk szempontjából nem elhanyagolható, hogy migrációs témára pár évvel ezelőtt Illés Sándor alkalmazta a súlypontok módszerét, bűnözés témában pedig Kovacsicsné Nagy Katalin foglalkozott a kriminalitási súlyponttal.

A súlypont a területi megoszlás középértéke, amely a gyakorlatban annyit jelent, hogy a súlypont koordinátái a területrészek/területi egységek koordinátáinak az adott területrészek/területi egységek lélekszámával súlyozott átlagát képviseli.

A kriminalitás földrajzi eloszlását vizsgálándó érdemes lenne a bűncselekmények számán alapuló bűnözési súlypont mellett a bűnelkövetők számából kialakított „bűnelkövetői súlypont”-tal kapcsolatos számításokat elvégezni. Ezeket össze lehetne vetni a vétőképes korú

népesség súlypontjával is, illetve dinamizálni, időben összehasonlítani az időbeli elmozdulásokat is. A bűnözési és a bűnelkövetői súlypont összevetésével meg lehetne határozni a legjellemzőbb „mozgási irányt”, illetve a köztük lévő légvonalbeli távolság átlagos hosszát. Ez az elgondolás logikailag analóg az Illés-féle elvándorlási és odavándorlási súlypontok módszerével, amelyet a belső vándorlással kapcsolatosan dolgozott ki. Az elvándorlási súlypont az elvándorló népesség területi elhelyezkedése középértékeként fogható fel, és ugyanezt fejezi ki az odavándorlási súlypont, csak értelemszerűen az odavándorló népességre vonatkozóan. Ha e két pont nem esik egybe vagy nincs igen közel egymáshoz, akkor a két pont távolsága a vizsgált területi egység viszonylatában történt vándorlások egyfajta átlagos légvonalbeli távolságát jelenti relatív értelemben. Ha viszont a két pont közel van egymáshoz, akkor a kibocsátó és a befogadó területek egymás szomszédai és vélhetően közöttük kölcsönös ellenirányú áramlások következnek be.